

НАБЛЮДЕНИЕ ВЪРХУ ГОВОРА И КУЛТУРАТА НА ВЛАСИТЕ ОТ С. КРУШЕТО, ОБЩИНА ГОРНА ОРЯХОВИЦА, ОБЛАСТ ВЕЛИКОТЪРНОВСКА

Теодора Иванова Дончева

Министерство на културата

Title: *Observation over the Vernacular and the Culture of the Wallachians from the Village of Krusheto, Gorna Oryahovitza Municipality, Veliko Tarnovo District.*

Abstract: The present study deals with the vernacular and the national culture of the Wallachians of gypsy type from the village of Krusheto, Gorna Oryahovitza Municipality, Veliko Tarnovo District. The religion of this population is Orthodox Christianity. In the past the Wallachians from this group made wooden objects such as spoons, spindels, bowls, troughs, etc and exchanged them for food or clothing. Now they are almost integrated in the society and their occupations are just like these of the Bulgarians. Their speech is strongly influenced by the Bulgarian language. The linguistic data from the field research shows that their vernacular is a dialect of the contemporary Dacian -Romanian language and possesses some distinctive features, characteristic for some of the North-western dialects (from the regions Banat, Crisana and Maramuresh). But it is also similar to the dialects from the southern parts of Romania – The region of Muntenia (and especially from the region of Oltenia).

С отварянето на България към Европа все по-голям става интересът към малцинствените проблеми в страната не само от гледна точка на политологията, но и на етнографията, историята, антропологията и лингвистиката. Основната тема на настоящия текст е влашкото малцинство в България и конкретно говорът и културата на власите от цигански тип в с. Крушето, община Горна Оряховица, област Великотърновска.

За типа влашко население, което е обект на проведените изследвания, се знае най-малко. Максим Младенов в статията си “Влашкото население в България (Разпространение, произход, топоними)” дава данни за типовете влашко население, като отбелязва, че тази влашка група е причислявана към циганите. Те се самоназовават *рудари, лингурари, вретенари, коритарни, копанари*. Отнасят се към скитащите цигани, често минават от една балканска държава в друга и нямат постоянни заселища. До 1944 г. те се настеляват край българските села в своите

катуни, престояват известно време и отново потеглят на път. Прехранват се, като правят кошници, корита, копани, вретена, бърда, дървени лъжици и ги заменят за хранителни продукти по селата. Копанарите принадлежат към православно християнство и говорят влашки диалект, примесен с елементи от всички балкански езици, като отражение на пътищата, по които минават в скитничеството си.

Няма много специални изследвания върху произхода, бита и езика на власите рудари. Няма точни данни за броя им в миналото и сега. Напоследък обаче броят им значително нараства, има изключително висока раждаемост и поради това много от селищата променят облика си, като населението им се състои предимно от влашки цигани, а българите са малцинство. Това става през последния половин век, когато големи групи от това население усяда в някои селища, главно в Средна Северна България. Там власите се настаняват в отделни махали, живеят компактно, затворено, сключват бракове предимно помежду си, защото българите все още не ги приемат.

Някои от рударите продължават да се занимават със старите си занаяти – производство на дървени предмети, но общо взето ги изоставят и започват да работят като българите в селското стопанство, а по-младите и в местните предприятия. Постепенно това население се замогва икономически, повишава стандарта си на живот. То бавно променя нравите си, сред по-младите се увеличава образователното равнище и все по-бързо се усвоява българският език, срещат се понякога, макар и рядко, смесени бракове. Но това население все още се чувства обособено, което се дължи на общата културна изостаналост, която го изолира от българите.

В Централна северна България в редица селища и днес откриваме влашко население от цигански тип, като рударите продължават да се разселват в този район. Пример за такова селище е с. *Кръшето, област Великотърновска.*

Изследването на говора и народната култура на рударите от с. Крушето е направено на базата на собствен материал, събран по време на теренна анкета. За периода 1–4. IV. 2005 г. интервюирах и записах 12 информатори, които бяха предимно по-възрастни хора, мъже и жени. Сред анкетиранияте имаше и някои по-млади, но с оглед на това, че влашки говорят предимно 60–70-годишните, именно те са основният източник на езикови данни. Всички информатори са със средно или с основно образование. За да бъдат пълни и изчерпателни данните за малцинството в селото, са интервюирани и българи. Така става възможно да се проследи отношението българи–влаши, от една страна, а от друга, интерферирането и взаимното проникване на двата езика.

Информаторите от влашкото малцинство отговоряха на въпроси, свързани със самосъзнанието, произхода, съжителството с българския етнос, просъществуването при различен тип политическо управление, бит, занаяти, религия, народно творчество, обичаи, обреди, нрави и др. Част от запитванията са заимствани от книгата на М. Будиш „Румънската общност по поречието на река Тимок“ (Budiş 2001), за която са правени анкети с влаши от региона на Видин.

Изследването на това население от етнографска и езиковедска гледна точка е необходимо с оглед изясняването на евентуални следи от него в българската култура и в българските диалекти, тъй като поради номадския се начин на живот е възможно то да е един от каналите, по които са се пренасяли елементи от културата на един народ на друг. Румънски изследователи например са установили, че обичаят *курбан* в румънската област Олтения е пренесен тъкмо от влашките цигани рудари, и то откъм България.

Има сведения за настаняването на първите влашки семейства в с. Крушето. По спомени на един от анкетиранияте пръв се заселва дядо му от с. Златарица през 1914 г. с 9-членно семейство. Прехранва се, като прави корита и дървени лъжици. След

него идват други заселници власи от околните села, които също имат многодетни семейства, и броят на власите нараства.

За да се изясни въпросът за произхода на рударите, за това откъде идват предците им и през кои пътища минават в странстванията си, могат да бъдат от полза лингвистичните данни, които са в центъра на изследването.

Говорът на власите рудари от с. Крушето носи специфичните белези на няколко териториални варианта на съвременния дакорумънски диалект. Срещат се езикови особености на фонетично, морфологично и лексикално равнище, които са характерни за Кришана и Банат (дори и частично за Марамуреш), но едновременно с това откриваме и много характерни черти на мунтенския поддиалект. Това дава възможност да се проследи пътят на неуседналите в миналото власи номади (от цигански тип), които вероятно идват от северозападните части на Румъния, движат се на юг, минават през Мунтения (езиковите данни сочат най-вече Олтения) и стигат до Централна северна България (Великотърновски окръг), региона, в който днес ги откриваме като уседнало население. Това е една доста вероятна хипотеза, макар и подкрепена единствено от лингвистични данни, които, разбира се, не трябва да се абсолютизират. Също така трябва да се отбележи, че говорът на власите рудари е силно повлиян от българския език (значително в по-голяма степен от този на власите в Тимошкия регион), което от своя страна свидетелства за по-продължителното взаимопроникване между двата езика и съответно за по-дългото съжителство на двата етноса.

Относно говора си повечето от информаторите твърдят, че е много видоизменен под влияние на българския, че нямат писменост и азбука, че не могат да пишат на книжовен румънски език и са посещавали български училища.

Говорът на власите от село Крушето е особено интересен от лингвистична гледна точка във връзка с интерференцията му с българския език. Не само на

лексикално ниво, но и на всички езикови равнища влашкият търпи промени в своята структура.

Сред особеностите на говора, свързани с влиянието на българския език върху него, е наличието на веларно *ɫ*, което не се среща в румънския език и териториалните му варианти. Освен това е характерна и употреба на български съюзи и предлози, която се наблюдава и в района на Североизточна България при други влашки говори. Някои от изследователите на тези говори като Юлия Мъргърит и Викторела Нягое (Marin et al. 2000: 22), както и Нестореску (Nestorescu 1995) също посочват подобни примери. Сред по-често използваните български съюзи са *a* (вм. *ci, dar*), *ama* (вм. *dar*), *dali* (вм. *dacă*), *nali, năl* (вм. *săci*) (срв. и Nestorescu 1995). Освен това се срещат и конструкции от вида *нито... нито, дали... нали*.

Освен съюзите в речта на рударите се вмъкват и много български думи, за които няма паралел в езика им, например имена на държавни учреждения (кметство, община, читалище), на различни професии и длъжности (началник, кмет, депутат, президент, ръководител, дърводелец), на различни административни наименования (област, окръг).

Много интересно е и явлението на използване на български глаголи, но с румънски суфикси. Например следните глаголи, които в 1 л. приемат вида: *spomenesc* (от поменавам, споменавам), *prejivesc* (от преживявам), *oslobodesc* (от освобождавам), *praznuvesc* (*praznuiesc*) (от празнувам). Срещат се и много български думи с румънски определителен член – *zanaiatul* ‘занаятът’, *nacialnicul* ‘началникът’, *praznicul* ‘празникът’, а в израза *priamoșal meu* ‘прадядо ми’ присъства българска представка. Характерно е и вмъкването на наречия: *veci, predi, posle* и др. Често срещано явление е използването на българска и равнозначна на нея влашка дума в потока на речта.

Много интересни, но и противоречиви са данните на информаторите относно произхода и миграциите им. По думите на един от възрастните информатори още по времето на турското владичество в Румъния е имало много бедни работници,

които са се пръснали в търсене на работа. Някои от тях преминават Дунав, стигат до България и повечето си намират работа по рудниците. Оттам идва и наименованието им *rudari*, което според информатора датира от 1500–1600-ната година, но той отбелязва също, че този процес е бил много дълъг и не могат да се поставят точни граници. Друг от анкетираният власи твърди, че предците му идват от Румъния, но в продължение вече на два века и половина власите рудари съжителстват с българите и затова не могат да говорят на “чист” румънски език.

Една от най-разпространените теории за появата на влашко малцинство в България е тази за идването на заселници откъм левия бряг на Дунав. Вероятно част от тях се настеляват и в Централна северна България. Информаторът казва, че именно в средата на XVIII в. (преди два века и половина) предците му преминават на юг от Дунав, което съвпада с времето на една от най-големите миграционни вълни. Не трябва обаче да се пренебрегват и данните от първия анкетираният, защото процесът на заселването не е краткотраен, а много продължителен и поетапен.

В момента власите са повече от българите в селото, но точният им брой не може да бъде установен, тъй като гражданството им е българско. За броя на власите в селото получаваме данни от самите тях. Един от анкетираният твърдеше, че наброяват 460 души, а друг, – че са около 70–80 къщи.

Интервюираните дадоха данни за селищата, в които има влашко население, и разказаха откъде идват предците им и къде имат роднини. Бяха споменати селищата: Белене, Златарица, Силистра, Летница, Виноград, Бистренци, Дъскот, Бяла Черква, Полско Косово, *Satul nou* (Ново село), Стражица, Александрово, Гиген. Много от изброените селища се срещат сред посочените от Максим Сл. Младенов при преброяването на влашкото население от 1881 г.

Повечето от анкетираният се раздвояваха относно произхода си – румънски или български, но почти всички изявиха силно чувство за принадлежност към общността на своите хора – рударите. Те казваха, че майчиният им език е румънският с

изключение на по-младото момче, което беше интервюирано. То посочи българския като майчин език.

По време на теренното проучване бяха споменати имената на големи влашки родове – *Garipești, Lunghești, Relești, Dencești, Metrecești* и *Bardești*. Някои от анкетираните обясняваха защо е такава наименованието на тяхното “племе” (както те се изразяваха), а други просто казваха, че това е нещо като прякор или вид фамилно име, както има и при българите в селото. Наименованията на влашките родове са много показателни по отношение на това колко устойчив може да бъде един говор, макар и изложен на дългогодишно влияние на българския език. Именната система, макар и напълно видоизменена в официалните документи, продължава да съществува, като пази своя облик в прякорите и имената, използвани в семейна среда.

Българското влияние е налице във всички сфери на фолклора, но то се разпростира и върху бита, обичаите, нравите, празниците. Власите казваха, че занаятите на техните баби и дядовци (или дори майки и бащи) вече не се практикуват, но те с удоволствие си спомнят и разказват за времето, когато са се местили от село в село със семейството си и са продавали най-различни дървени изделия – корита, копани, вретена, лъжици и др. Рударите показаха и най-различни инструменти, с които са се правели дървените изделия, запазени по-скоро като семейна реликва.

Вследствие на много продължителен процес на културно взаимодействие между българи и власи се наблюдава изключителна близост в цялостното светоусещане на тези два етноса. Общата религия, както и сходният начин на живот и дългогодишното им съжителство обуславят идентичните им обичаи, обреди, религиозни представи и вярвания, суеверия, а и взаимопроникването на културни елементи във всички сфери на техния живот.

Налице е фактът, че връзката на рударите с румънския език и общество е била прекъсната преди няколко века, а изменението на консервативната селска действителност, процесите на урбанизация и изселване в чужди страни способстват за дезинтегрирането на общността им. Езикът на власите, макар и да е силен фактор за запазване на тяхната идентичност, търпи изключително големи промени под влиянието на официалния за страната български език. Влашкият говор се използва само в семейна среда и съхранява само думи, свързани с бита, занаятите, селското стопанство, обичаите религиозните вярвания. За лексиката, отнасяща се до администрацията, официалните документи, държавните учреждения, се използват български термини. Освен това младите (под 40 години) не пазят вече говора на родителите си, а разбират само отделни думи. Разгледаните тенденции сочат към изчезване на езика на рударите, който като един от главните фактори за самоидентификация изключително силно би могъл да повлияе за претопяването на тяхната общност.

Литература

- Алексова, В. 2004. *Румънска диалектология*. София, 2004.
- Budiş, M. 2001. *Comunitatea românească de pe velea Timocului bulgăresc*. Bucureşti.
- Захаријева, Н. 2004. *Летопис на едно село – 125 г. с. Крушето*. 2004.
- Marin, M., I. Mărgărit, V. Neagoe, V. Pavel. 2000. *Cercetări asupra graiurilor româneşti de peste hotare*. Bucureşti, 2000.
- Младенов, М. Сл. 1993. *Българските говори в Румъния*. София.
- Младенов, М. Сл. 1995. Влашкото население в България (Разпространение, произход, топонимия). *Българска етнология*, 1995, извънреден брой, 7–27.
- Nestorescu, V. 1996. *Românii Timoceni din Bulgaria*. Bucureşti, 1996.
- Изследователски проект: *Власите в Тимошкия регион* (2001), Институт по фолклор към БАН.